

СОМАТИЗМ ТУШУНЧАСИ ВА «ОФИЗ» СЎЗИ ОРҚАЛИ
ИФОДАЛАНГАН ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ
ЛИНГВОМАДАНИЙ ТАДҚИҚИ

Акбарова Қумринисо Илҳомжон қизи

Фарғона давлати университети магистранти

bibixon.akbarova@mail.ru

Нурматова Мунисхон

Фарғона давлат университети

munnurmatova@gmail.com

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-May 2023 yil

Ma'qullandi: 15-May 2023 yil

Nashr qilindi: 17-May 2023 yil

KEY WORDS

соматик, фразама, тасвир,
фразеологик бирликлар,
дунёнинг сурати, лисоний
тасвир.

ABSTRACT

Ушбу мақолада соматик лексемалардан бири оғиз сўзи билан боғлиқ фраземалар лингвомаданий таҳлил қиолинган ва мисоллар билан изоҳланган.

Ушбу тадқиқот жараёнида биз ўрганилаётган мавзу бўйича адабиётларни таҳлил қиламиз ва соматик луғатларни аниқладик. Соматизмлар - бу одам ёки ҳайвон танаси қисмларининг асл маъносига эга бўлган отлар. Бу атама биологияда, тиббиётда "инсон танаси билан боғлиқ нарса" маъносида қўлланилиши мумкин ва "ақлий" тушунчасига қарама-қаршидир. Инсон ўзини шахс сифатида англаб, унинг танасининг ҳис-туйғулари ва қисмлари орқали унда пайдо бўладиган сезгилардан бошланади.

"Дунёнинг лисоний тасвири" тушунчасини ҳам аниқлашимиз керак. Дунёнинг сурати - бу воқелик ҳақидаги тартибли билимлар тўплами. Сезги органлари ва мавҳум тафаккур ёрдамида инсон дунёни тан олади, онгида дунёнинг берилган расмини шакллантиради. Ҳозирги замон тилшунослиги инсон ва тил о'ртасидаги боғланишларни кузатишга тобора кўпроқ эътибор қаратмоқда. Тил одамларнинг атрофдаги дунё ҳақидаги тасаввурларини ифодалаш ва сақлаш воситасидир. Ушбу тасвирлар ва тасвирлар дунёнинг ўзига хос расмига бирлаштирилган кўплаб соҳаларни ўз ичига олади.

Инсон томонидан кузатилган ва тасаввур қилинадиган турли хил ҳодисалар тушунчалар билан бирлаштирилган нарса билан боғлиқ. Тушунча - шахснинг бирор нарса ёки ҳодиса ҳақидаги умумлашган, мавҳум тасвири. Бу дунё ҳақидаги билимларни сақлаб қолиш имконини беради, шунингдек, ушбу ҳодисалар контсептуал тизимнинг қурилиш элементлари сифатида намоён бўлади, жамият томонидан ишлаб чиқилган маълум тоифалар ва синфлар бўйича маълумотларни умумлаштириш орқали инсон тажрибасини қайта ишлашга хизмат қилади.

Инсон мақоллар ёрдамида баъзи ҳаётӣ ҳодисаларга умумий баҳо беради, уларда ўз маданиятига хос хусусиятларни акс эттиради. Фраземалар - бу тилнинг махсус бирликлари бўлиб, улар одамларнинг мулоқотида муҳим аҳамиятга эга. Ушбу бирликлар туфайли баъзи бир аниқ маълумотлар узатилади, баъзи ҳаётӣ вазиятлар узатилади, улар ёрдамида биз маълум объектлар ўртасидаги муносабатни тушунамиз. фразеологик бирликларнинг айрим турлари мавжуд.

XX аср охири — XXI аср бошларида тилшунослар соматик луғатга алоҳида эътибор бериб, маданиятлараро мулоқот муаммоларига бағрикенглик билан ечим топишга, тилнинг лексик таркибини ўрганиш самарадорлигини оширишга ҳаракат қилмоқдалар. Бу атама биринчи марта Ф.О. Вак. У “соматизмлар фразеологиянинг энг қадимий қатламларидан бирига мансуб бўлиб, ҳар қандай тил луғатининг энг кўп қўлланиладиган қисмини ташкил қилади” деган хулосага келган [Вак 1964: 23]. Шундай қилиб, XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб "соматик" атамаси одам ёки ҳайвон танасига тегишли бўлган барча нарсаларни англатувчи сўзларни ўрганишда фаол қўлланила бошланди.

Тилшуносларнинг соматизмларга бўлган қизиқиши шу билан изоҳланадики, инсон ўзини шахс сифатида англаш жараёнини сезги аъзолари ва танасининг қисмлари орқали вужудга келадиган сезгилар билан бошлаган. “Инсон эгосентрикдир, - деб ёзади В. Г. Гак ўзининг сўнгги асарларидан бирида, - у ўзини коинотнинг маркази сифатида кўради ва дунёни ўз қиёфасида кўрсатади” [Гак 1998: 702].

Шуни таъкидлаш керакки, соматизмлар турли халқларда халқлар, имо-ишоралар, мимикалар, символизм ва метафоразия кўпинча бир-биридан фарқ қилади, яъни жонли тасвирни, мавзуга ҳиссий муносабатни яратиш учун сўзларнинг мажозий маънода ишлатилиши билан фарқланади. нутқ. Инсон ўзини ва унинг атрофидаги дунёни англай бошлаганидан бери, одамлар ўз ҳис-туйғуларини турлича ифодалаши, дунёнинг тасвири феномени пайдо бўлди. Инглиз ва ўзбек тиллари паремиаларининг таркибий-семантик хусусиятларини, шунингдек, инглиз ва ўзбек тиллари дунёсининг паремиологик расмининг хусусиятларини “ОҒИЗ” каби соматик компонентли фраземаларни таҳлил қилиш асосида аниқлаймиз.

Ўзбек ва инглиз фразеологиясида бу соматизм ҳаракат предмети сифатида феъл бирикмаларини ҳосил қилади ва одамнинг ҳолатини, оғриқни оғиздан кечиришини, оғиз ҳаракатини тасвирлаши, баъзи жисмоний таъсирларга дучор бўлиши мумкин. “ОҒИЗ” лексемасининг қатор фраземаларида бу соматизм метонимик маънода қўлланиши мумкин, бунда бу соматизм шахснинг ақлий қобилиятларини, унинг онги, интеллектини акс эттиради. Масалан : Ўзбек тилидаги *оғзи бўшинг иши бўш* фразеологик бирикмаси. Ўзбек ва инглиз мақолларида метонимик маънода “ОҒИЗ” кишининг фикрини, ғоясини англатиши мумкин. Бундай мисоллар топилган, бу ерда оғиз ҳам инсоний соммуникатив муносабатларни англатади. Масалан: Ўзбек тилида, *эй...оғзим бор деб ҳар насани гапираверадимиз одам дегани...* Инглиз тилида, *“Take the words out of someone’s mouth”* ёки *“Bad –mouth (someone or something)”* тарзида оғзигат келганини гапириш маъносида қўлланилади.

Дунёнинг инглизча расмида ақл, биринчи навбатда, дунёвий ақл билан боғлиқ. Инглиз фраземаларида ҳайвоннинг оғзи салбий маънога эга бўлган ҳолатлар топилган; бу ҳайвонларда онгнинг этишмаслиги билан боғлиқ. Масалан Инглиз

тилида, "Cat gets one's tongue"- уялиб гапиролмаслик маъносида келади. Инглиз фраземаларида эркак ва аёл ўртасидаги муносабатлар акс эттирилиши мумкин, бу эрда аёлнинг эркак устидан кучи рамзий маънода ифодаланади. масалан англиз тилида, "Loudmouth" аёлларга нисбатан кўп аҳмоқона гапирувчи; "Have a big mouth" ғийбатни севувчи кўп гапирувчи; "Lower one's mouth" эркакларда эса, секин ва хотиржам гапириш маъноларида қўлланилади. ҳолда, биз дунёнинг англиз расмида етакчиликнинг маъносини кузатишимиз мумкин, бунда ҳар қандай жамоанинг бўлиниши ақл билан бошланади.

Ҳар бир халқ ва халқнинг асрлар ва ҳатто минг йиллар давомида шаклланган ўз тарихи, ўз маданияти бор ва шар бир халқнинг асосий ўзига хослиги айнан унинг тилидадир. Ҳеч нарса тил сифатида у ёки бу халқнинг ўзига хос хусусиятлари ва ўзига хослигини тўлиқ ва чуқур акс эттирмайди.

Бинобарин, инсоннинг дунё тасвири асосан у гапираётган тил тизими билан белгиланади. Фраземалар, мақоллар, маталлар ва бошқа мажозий махсус коммуникатив бирликлар сифатида бутун инсоният учун умумий фикрларни ифодалайди ва шу билан бирга ҳар бир жамиятнинг дунё қарашининг ўзига хос хусусиятларини таъкидлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Antrushina G.B., Afanasiev O.V., Morozova N.N. Lexicology of the English language - M.: Drofa, 2001 - p.288.
2. Arnold I.V. Lexicology of modern English - M.: Publishing house of literature in foreign languages, 1959 - p.351.
3. Vakk F. On somatic phraseology in the modern Estonian language. Abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences. Tartu, 1964. - p.22.
4. Gak V.G. Comparative lexicology - M.: International relations, 1977. - p.264.
5. Kunin A. V. Large English-Russian Phraseological Dictionary: About 20,000 phrases. units .. - 6th edition, corrected. - M.: Living language, 2005. - p.942.
6. Maslova V. A. Linguoculturology: Textbook for students of higher educational institutions - M., 2001 - p.208.
7. Shcherba L.V. Language system and speech activity - L.,: Science. Leningrad branch, 1974 - p. 36.
8. Apperson G. L. English proverbs and proverbial Phrases. - Detroit, 1969.
9. Axatova Kumushxon Qurbonali Qizi, Nurmatova Munis Mashrabovna, & Xolmatova Muhayyo Abduhalim Qizi (2022). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA AKTUALLASHTIRUVCHI VOSITALAR. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 1 (12), 130-133.
10. Mashrabovna, N. M. (2022). MAIN TYPES OF LANGUAGE POLITENESS. PEDAGOGS jurnali, 20(2), 50-53.
11. Муротовна, Қ. М., & Машрабовна, Н. М. (2022). Бадий Нутқ Ва Бадий Тасвир. Miasto Przyszłości, 28, 445-447.
12. Mashrabovna, N. M. (2022). NOVERBAL MULOQOTNI IFODALOVCHI VOSITALAR. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 10(11), 5-7.